

Volume 9, Issue 2, March 2022, p. 198-206

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3133>

ArticleHistory:

Received

21/01/2021

Accept

15/03/2022

Available

online

15/03/2022

METAPHYSICAL AND ONTOLOGICAL CHART OF THE EARLY MEDIEVAL PERIOD

ORTA ÇAĞIN BAŞLANGIÇ DÖNEMİNİN METAFİZİK VE ONTOLOJİK
TABLOSU

Gülüse AKSOY¹

Abstract

Ontology, which is the doctrine of essence, covers common issues with metaphysics as well as borderline subjects. Comprehension of metaphysics includes ontology as the manifestation of truth that constitutes the most fundamental research area of philosophical thinking. The fields in question that developed and changed in historical and cultural contexts, were intertwined in the beginning of a great system called traditional metaphysics upon inclusion of the Middle Ages. Metaphysics, which could be described as visible for the initial period of traditional metaphysics due to the difference of essence in the grounding of this immanence, which is an important metaphysical element, undergoes a distinguished change as transcendent metaphysics with the emergence of Christianity. When medieval thinkers discuss existence, it is always possible to find a metaphysical element in their thinking. What needs to be explained here is the position of man determined in accordance with the conditions and characteristics that enable Platonism and Aristotelianism to reconcile in the metaphysics and existence chart of the Middle Ages. In this study, the purpose is to discuss social, philosophical, historical and cultural conditions of the period in relation to each other, due to the positioning of the metaphysical element of the Middle Ages, which is absolute transcendence and the real place of man in existence.

Keywords: Metaphysics, existence, positioning of man, platonism, aristotelianism.

Özet

Varlık öğretisi olan ontoloji, metafizik ile ortak ve sınır konuları ele alır. Metafiziğin kavranması, hakikatin dışı vurması olarak ontolojiyi içerir ve felsefi düşünüşün en temel araştırma alanını oluşturur. Tarihsel ve kültürel bağlamlarda gelişip değişiklik arz eden söz konusu alanlar, Orta Çağın da dahil olması üzere geleneksel metafizik olarak adlandırılan büyük bir sistemin başlangıç döneminde birbirine içkindir. Önemli bir metafizik unsur olan bu içkinliğin temellendirilmesindeki öz farkı nedeniyle geleneksel metafiziğin başlangıç dönemi için görünür adıyla nitelendirilebilen metafizik, Hıristiyanlığın

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, gaksy@bartin.edu.tr, ORSİD 0000-0003-3827-9054

ortaya çıkmasıyla aşkın metafizik olarak ayırt edilebilir yönde değişime uğrar. Orta Çağ düşünürlerinin varlıktan söz ettiklerinde, düşünce yapılarında metafizik unsura rastlamak her zaman mümkündür. Burada açıklanmaya tabii tutulması gereken mesele, Orta Çağın metafizik ve varlık tablosunda Eflâtunculuk ile Aristotelesçiliğin uzlaşmasını sağlayan koşullar, özellikler doğrultusunda belirlenen insanın konumudur. Bu çalışmada, mutlak aşkın olan Orta Çağın metafizik unsurun ve insanın varlıktaki gerçek yerinin konumlandırılması dolayısıyla dönemin sosyal, felsefi, tarihsel ve kültürel şartlarının birbirleriyle ilintili olarak ele alınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Metafizik, varlık, insanın konumu, Eflâtunculuk, Aristotelesçilik.

GİRİŞ

Orta Çağ düşüncesi Patristik ve Skolastik olmak üzere iki büyük döneme ayrılır. Patristik dönem, ve kronolojik ve düşünce açısından Helenistik dönem ile örtüşür. Orta Çağın başlangıç dönemi, bu ortaklıktan kaynaklanan meselelerin çözümüne katkıda bulunmasıyla beraber sırf kendisine özgü olan görüşler geliştirir. Orta Çağın Patristik döneminden önce gelip onunla aynı konuları işleyen geç Antik dönem, çoktanrıcılığın yayıldığı bir dönemdir. Tektanrıcılığı yüzyıllardır izleyen Yahudi toplumunda zuhur eden Hıristiyanlık, misyonerlik, evrensellik görüşlerine temellendiğinden dolayı yeni bir dünya görüşü olarak belirlenir. Çoktanrıcılık ile iç içe gelişen toplumsal zihinlerin tektanrıcı dünya anlayışını kabullenmeleri için kendilerine hitap eden bir unsur gerekiyordu. Hıristiyanlığın teslis inancındaki “çokluğu” da bu çoktanrıcı Helenistik ortama uyum sağlama olarak belirlenir ve metafizik boyutları Orta Çağ boyunca yöresel ve evrensel Konseylerde işlenir (Öçal, 2005; Çetinkaya, 2016: 15 - 73; Kenny, 2018: 128; Taşkın, 2018: 17-78; Turgut, 2019: 347 - 374; Cevizci, 2001; Gilson, 2005; Copleston, t.y.).

Böylece Orta Çağa özgü olan özellikler ayrıca metafizik alan ile ilişkili olarak oluşur ve yeni bir dünya görüşü olarak ortaya çıkan Hıristiyan öğretisinin doğuşu esnasında temellenir. Bu doğrultuda Orta Çağın metafiziği, çoktanrıcılığın başka bir ifadeyle Helen dinlerinin hakim olduğu ortamda (Aurelius, 2015: 79-127, 2016: 44; Arslan, 2019: 109-118, 349-361, 493-495) meydana çıkan Hıristiyanlığın, önceki dönemlerde düşüncesinde işlenmeye başlayıp da ağırlık kazanamayan tektanrıcılık (Kenny, 2018: 324) ve *görünür* metafizik anlayışlarının da devam ettiği karmaşık bir dönemde *aşkın* metafizik anlayışının zihinlere yerleştirilmesiyle başlar ve bu mücadele içinde gelişir.

Varlığı için kendi kendine yetip başka ek kaynaklara ihtiyaç duymayan (*t*)özün, *cevherin* bulunduğu alandır metafizik (Aristoteles, 2017). Ontoloji, varlıkta bulunan birimleri özsel kökleriyle ilişkilendirme, varlıktaki birimlerin özelliklerini bu kökler itibarıyla anlamlandırmaya tabi tutma olarak metafizikten belli bir ölçüde yararlanan alandır. Metafizik ile ontolojinin birbirinden ayrı olarak ele alınması, epistemolojik açıdan doğru olsa da düşünce tarihindeki örnekler, onların aynı hakikatin iki yüzü olduğunu gösterir (*Metafizik*, 2018). Ayrımları, metafizik üzerine ulamsal ayrıntılarda saklı olup aralarındaki ilintinin hangi yönde ilerlediğinin, ne kadar yoğun gerçekleştiğinin anlayışı ve ifadesel olarak tanımlanması üzerinedir (Adorno, 2017). “Felsefi bağlamda ilişkilerini açığa çıkarmak ve dolayısıyla o felsefeyi anlamak üzere ona özgü vurguları ve ağızları ayırt etmek için bir yeti geliştirmeye ihtiyaç duyuyoruz; bu kesin surette bilmek kadar önemlidir” (Adorno, 2017, 89).

Varlık öğretisi olan ontoloji, metafizik ile sınır konuları paylaşır. Metafiziğin kavranması, metafizik hakikatin dışı vurması olarak ontolojiyi içerir. Tarihsel ve kültürel bağlamlarda iç içe geçerek ilerlemeleri sürecinde orantısız değişiklikler ortaya koyan söz konusu metafizik ve ontoloji alanları, Felsefe tarihinde Orta Çağın da dahil olması üzere “*dogmatik*” (Störing, 2013: 369) nitelendirmenin yanı sıra “*geleneksel metafizik*” (Guenon, 2016; Duğın, t.y.) ifadesiyle de tanımlanır. Büyük bir sistem teşkil eden *geleneksel metafiziğin* başlangıç döneminde metafizik ve varlık birbirine içkinliği ile öne çıkar. Dünyada ve doğadaki her şeyin görünür olmasının nedeninin görünmeyen bir metafizik güçten kaynaklanıp bu metafizik unsurun kendi kendini doğada görünür yapması olarak

anlaşılır. Böylece doğanın kendisi, *görünür* olan metafizik güçtür, doğadaki her şeyin bu metafizik unsurla içkin olduğu yerdir, mekandır². Metafizik içkinlik döneminin, Eflâton (öl. MÖ 348/347) ve Eflâton'un eserlerinin hayranı (Laertios, 2015: 246) olan Herakleitos'dan (öl. MÖ 475) alınan örneklerle *görünür* olma (*manifestocu*) olarak nitelendirmek için uygun olduğunu fakat beşeri hayatın gidişatında, düşünce yapısında ayrıca Orta Çağın başlarında gelişen özelliklerden dolayı metafizik unsurun *aşkın aşkınlık* veya *aşkın* metafizik yönünde değişime uğradığını göstermeye çalışacağız.

Çokluk teşkil eden Eflâtuncu idealerin dönüşüme uğrayarak Bir ideasına dönüşmesi, Helen döneminde çoktanrıcılığın çoğaldığı çağa denk gelir. Hıristiyanlıktaki teslis inancındaki “çokluk” da bu tarihsel ve kültürel nedenlere uyum sağlanması, insan konumunun Orta Çağda madde olarak aşağı, “kötü” pozisyonda belirlenmesi de “insanlığı iyileştirmek” adına “tüm değerlerin yeniden değerlendirilişi” olarak uygulanması (Nietzsche, 2005: 7, 49-53) ve çoktanrıcılıktan caydırma yönteminin ahlaki açıdan işlenmesi (Pavlus) olarak sosyal tarih, kültürel koşullar içinde okunmalıdır. Bu makalede, Orta Çağın başlangıç döneminde gelişen koşullar temelinde Platoncu ve Aristotelesçi felsefi görüşler önde gelmek üzere Eski Yunan felsefi geleneğinin ayrıcalıklı yorumlanması sonucu Yaratan ve yaratılanların varlıktaki yerlerinin belirlenmesini araştırmayı amaçlamaktadır.

“Görünür” Metafizik Çok eserler yazan ve eserlerinde “okuyucuyu büyülemeye çok usta” olan (Laertios, 2015: 248) Antik Yunan düşünür Herakleitos, “Fragmanlar” adlı eserinin “kalabalığa değil, sadece logosu anlayabilene” (Dürüşken, 2014: 7) atfedilip ahalinin anlamı dışında kalacağını farkındadır. Herakleitos, içkin metafizik, toplumların geniş kısımları için anlaşılmadığına veya yanlış anlaşıldığına işaret eder. İçkin metafizik unsurun dünyayla içkinliğini ortaya koyan görüşler olarak Herakleitos ile Eflâton'dan birkaç örneğe bakalım.

Hayatın metafizikle içkin olduğu anlayışa göre Tanrı, aşkınlığı belirleyen tek kavram değildir. Herakleitos'ta *Bütünün* kendisi olan bu *kosmosu* ne bir tanrı ne de bir insan meydana getirmiştir. “O, daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi ateştir” (Herakleitos, 2014: 93). Herakleitos'ta ateş, yetersizlik ve fazlalık olarak belirlenir, ateşin yetersizliği dünyanın oluşuna, fazlalığı ise “evrensel yangına götürür”. “Her şeyi yıldırım yönetir” (Herakleitos, 2014: 163).

Herakleitos, dünya oluşunun tohumlarını *doğmak* ve *ölmek* kavramlarıyla belirler. Ona göre, her şeyin, bölünür veya bölünmez, doğmuş veya doğmamış, ölümlü veya ölümsüz olsun, bir bütün olduğunu kabul etmek, bilgeliktir (Herakleitos, 1999: 135, 159). Herakleitos'a göre, bu görünür dünya kendi başına müstakil bir şey de değildir, “görünmeyen uyum görünenden daha iyi”dir (2014: 143). Fakat görünür olma, bir zorunluluk ve dünya oluşunun tohumu olarak “nemli olma”dır. Nemli olma, Herakleitos'a göre ikisinden biri, ya memnuniyet (haz) ya ölümdür; ruhlar için memnuniyet ise doğmaya maruz kalmadır.

Mesela, Türk halklarının hepsine malum olan “kut/kot” kavramının köküne ve etimolojisine bakıldığında, hayat veren, iyilik getiren anlamı taşımasıyla beraber, eski zamanlarda Türklerin metafizik anlayışını aktaran unsurlardan biridir. İnsan hayatının gerçek ve *görünür* olmayan kısmını temsil eden *kutu*, görünür olan bedenin, maddi çerçevesinin varlığının nöbetinde bulunan metafizik gerçekliğidir. İnsanın hayatı ile bağlantısını belirleyen bu *kutu* ile temas etme gücüne, *görüye* sahip olan doğa bilimcileri, şamanlar, insanın bu içkin metafizik unsuruna hitap ederek genelde insanı tedavi emişlerdir (Baskakov, 1973: 109; Zakirova, Samitova, 2020).

Metafizik varlık alanı, metafizik gerçekliğin varlıkta görünür kılınması, günlük kavram ile “doğması” Eflâton'un esas kahramanı ile aynı adı taşıyan “Timaios” diyalogunda sorguya çekilen unsurdur. Eflâton Timaios'u “bakmanız gereken ilk iki şeyin” üzerine “doğurulmamasına rağmen var olan ve her zaman gelişmesine rağmen asla var olmaması olanların ne olduklarıdır” olarak konuşturur. Timaios'a göre, “ilk soru”nu “akıl yoluyla çözebiliriz çünkü her zaman aynı kalmakta”dır. “İkinci soru” üzerine Timaios, “akıl ya da

² Mekân kavramının metafizik alanı aktaran kavramlardan biri olarak özelliklerine dair daha detaylı bilgi için bk. (Kılıç, 2018).

düşünce sayesinde çözülemez” olduğunu, “çünkü bu doğum sırasında öldüğüne göre asla var olmamış” olduğunu söyler (Eflâtun, 2015: 37). Eflâtun evrenin var oluşunu, zanaatkarın çevresini izleyerek kendi ürününü ortaya çıkarmasına benzeterek dile getirir fakat “evreni ortaya çıkaranın” bu işi nasıl yaptığına dair inceliklere girmez. Eflâtun’un “Timaios” diyalogunda önemli metafizik varlık ilişkisini oluşturan soru, taklit edilenin hangi örneğe göre gerçekleştiğidir: “Her zaman aynı kalana göre mi, doğmuş olana göre mi?” Timaios’a göre, zanaatkarın var olanı taklit ederek “güzel sonuçlar” elde etmesi, “değişmeyi kopyalamaya çalıştığı”ndan daha verimli olduğudur “ancak doğmuş olanı kopyalamaya çalışırsa bu kez başarısız olacaktır” (Eflâtun, 2015, 37-38).

Helenistik dönemde görünür ve içkin metafizik unsur, Stoacıların evrenin dışarıdan değil, içten yönetildiği, Tanrı ile evrenin bir ve aynı olduğunu varsayan panteist düşüncelerinde kendini savunmaya devam etmektedir. Panteist görüşlerin yanı sıra Demokritos'a bağlı kalan Epikürcüler bir yandan "din düşmanı"lığı öbür yandan Tanrıların insan biçiminde olduklarını sergilemeleriyle (Arslan, 2019: 109-115) beraber Platoncu felsefenin gelişmesi devam eder.

Aşkın Metafizik Nesnel idealist görüşler ortaya koyan ve Felsefe tarihi boyunca etkili olan Eflâtun öğretisi, Orta Çağın metafizik varlık görüşlerine Helenistik Roma döneminde Orta Eflâtunculuk ve Yeni Eflâtunculukta uğrayan değişimler çerçevesinde ulaşır. Eflâtun’daki fenomenler dünyasının yaratılmasını sağlayan ideler(in) çokluğu, İskenderiyeli Filon’un (öl. MS 50) Orta Eflâtunculuğunda tekli anlayışa dönüşmesinin yanı sıra (Turgut, 2019, 342- 347), Yeni Eflâtuncuların tek bir Birden başlayıp ezeli ebedi süreçte dışa vuran sudur öğretisi şeklinde ortaya çıkar. Pavlus (öl. MS 64/67), Tertullianus (öl. MS 220/240), İskenderiyeli Clemenes (öl. MS 253), Origenes (öl. MS 253/254) vd. Patristik dönem düşünürlerinin görüşleri Hıristiyan Eflâtunculuğunun işlenmesini sağlar (Gilson, 2007, 47-61). Orta Çağın Patristik dönemi varlık konularını açısından çoktanrı ve içkin (Adorno, 2017, 149 - 150) dünya anlayışı yerine tektanrı ve aşkın tanrı anlayışını yerleştirme ile meşgul olmuştur. Putperestlik ortamında meydana çıkan Hıristiyan inancı, farklı putlara inanan zihinlere (yaratı(lan)lara) dünyanın tek bir yaratıcı veya Yaratıcısı olduğu inancını aşlamak amacıyla büyük bir gayretle sergiler. Başta savunma yazıları (apolojiler) olmak üzere sonra yöresel ve evrensel Konseylerde *Teslîs* öğretisindeki antropomorfizmin, monoteist ve metafizik yönden işlenmesi, Helen Roma dönemlerinde geniş çapta yayılım gösteren putperestliğin sağladığı metafizik anlayışların aşkınlaştırılması yönündeki çabalarıdır.

Antik dönemin sonlarında toplumun ahlaki açıdan bir düzene tabi tutulmasına ihtiyaç duyuldu. Bunun kanıtı, metafizik Yüce ile varlıkların arasını “ilk kanun koyucu olarak” (Kidder, Oppenheim, 2013: 14) Kitap kelamına dayandırılan Sözleşmeye göre düzenlemeye çalışan Hıristiyanlığın ortaya çıkışıdır. Varlıkların davranışlarına göre onların ya mükâfatlandırılacağı (cennette) ya da cezalandırılacağı (cehennemde) kelam aracılığıyla ilan eden müjde, bireylerin varlıktaki yerlerini belirlemeye yöneliktir.

İçkin metafizik anlayışındaki ölüm sorununun algılanışında (Kranz, 1994, 59 – 60) da değişiklik oluşur. İçkin metafizik paradigmaya göre, ölümün sadece metafizik bütünün görünürlükteki değişimleri olduğu, ölen insanların tanrılar gibi yeniden dirilebileceği (görünür olacağı) inancı, toplumdaki ahlaki bozuklukları önlemede yetersiz kalmıştır. İnsanı Pavlus’un *Mektup*’larında sergilediği kötülüklerden uzaklaştırmak açısından, kesin çizgiler ile belirlenen yasa, kurallar gerekiyordu. Hıristiyanlık, başlangıç döneminde toplumsal zihinden bu kötülüklerin silinmesi için insanın tümel olan bir unsur tarafından sıkı izlenmesi, boyun eğmesi, edep etmesi gerektiği meselesini gündeme taşır. İnsanı saran kötülüklerden arındırmak için Yeni Eflâtunculuğun madde konumunda olan insan anlayışı yetersiz kalmaktaydı. Plotinos’un *Enneadlar* eserindeki madde, özne makamında akılla kavranabilir, hissedilir varlık cinsleri betimlemelerinde yer alan insan anlayışı Orta Çağın başlangıç döneminde insanın varlık konumunu belirlemek açısından çok soyut olup insan doğasının düzelmesine yardımcı olabilecek nitelikten uzak kalmaktaydı (Plotinos, 2008, 36-40, 165).

Uzak Merkez Zaman kavramının algılanması açısından metafizik varlık sürecinin ebedi taşma görüşüne dayanan sudur öğretisi; insanlık hayatının dönüm noktalarından birini oluşturan metafizik yokluktan varlık’a gelişi, yaratılışı anlatan Yoktan Var etme

öğretisiyle aralarındaki çelişkiye rağmen söz konusu tablonun düzenlenmesi açısından önemli içkin etkindir. Ve bu husus, sudur öğretilindeki taşmanın ebediliğinin yanı sıra insanın, madde makamına yerleştirir. Orta Çağda insanın anlayışının doğuştan günahkar olan insan anlayışı olarak derinlemesine yerleşmesi, suretin maddeye nereden geldiği sorusunun şekillenmesi olarak ortaya çıkar. Gerçi bu tabloda insanın yeri, sudur öğretilinde en alçak basamak olan madde aşamasında olması itibarıyla bile aşkın metafizik unsur olan *yoktan var etme* öğretilindeki yerine göre daha iyi bir durumdadır. İnsanın varlıktaki yerini aktarmak için Orta Çağda daha uygun kavramın "iyi" olmasıyla beraberinde *uzak* kavramı olduğu anlaşılmaktadır. "Her yerde insan, Tanrıdan uzaklaştırıldığını hissetmiş (...) olmalıdır" (Gilson, 2007, 525).

Pavlus *Mektuplarında*, insanın "tek başına" günahkar yapısını hiçbir zaman yenemeyeceği inancının savunucusudur. Pavlus'a göre insan iyiyi bilir fakat buna rağmen iyi olamaz. Hıristiyanlık ile Yeniplatonicluk arasında kalan Origenes'e göre "günah", insanın zayıf olması yüzünden meydana gelir. Tanrının yarattığına şefaet etmesiyle düştüğü günahahtan arındıracağı ancak yaratılanlar zayıf kalmaya devam edeceğinden, yine günaha kapılacaklar ve varlıklarının, sonsuz bir döngü içinde devam edeceği görüşünden dolayı, Origenes'in Kilise ile arasının açılmasına neden olmuştur. Terullianus'a göre dogmaları, içeriği ne olursa olsun, yalnızca "iman" ile benimsemek gerekir (Cevizci, 2001; Gilson, 2005; 2007; Turgut, 2019).

Orta Çağın Tanrısını konumlandırmada Varlıktaki *uzak* kavramıyla beraber *merkez* kavramının metafizik algılanması da gözlemlenir. Orta Çağın Tanrımerkezli hiyerarşi düzenine göre evrenin merkezinde yer kaplamak, dışsal sınır çizgisinde yer kaplamaktan daha önemlidir. Aristotelesçi temelde, bütün doğal varlıkların değişmeye tabi oldukları, hareketin zorunlu gayeye göre ereksel nedenle uyum sağlayarak gerçekleştiği izlenimler, her şeyin kendi doğal yerine ulaşmak için mücadelede bulunması gerektiği anlayışını ortaya koyar. Böylece Orta Çağda evren ve dünya, mutlak sağı-solu, mutlak üstü-altı olan akılsal tinsel nitelikli ve eşit olmayan *anizotropi* yapıya sahipti. Yukarıda Gök. Gök havadardır, tinsel özdür. Altta yer. Yer maddedir: ağır, katı, kabadır. Bedensel olan aşağıdadır, yukarıdaki ise ruhsal tinsel olandır (Dugin, t.y.). Bu doğrultuda oluşan varlık tablosunda "yer kaplayan" insanın yeri, madde konumunda olup en aşağıdadır ve bu bir zorunluluktur. Böylece, Hıristiyanlığa göre doğuşu itibarıyla günahkâr olan insan, teleolojik³ zorunlu bir gayeye göre hep mutlak *kötüdür*, aşağıdadır. Kilisenin yeri ise, zorunlu tümel olduğu itibarıyla varlık mertebesinde yukarıda, Göklere yakın bir yerlerde olduğu anlayışı hakimdir.

Antik dünyada kendisini evrenin, doğanın içkin varlığı bulan, dışa-vurmasının sonucu görünür olan metafizik unsurun bir parçası olarak algılayan insan, aşkın metafizik anlayışının yayılması itibarıyla kendi kendine yabancılaşan evrende bulur. Patristik dönemde birey, kendisine içkin olan değerlerin aşkınlaştığı dünyada, kendi iç dünyasından ayrılmış bir metafizik varlık birimine nasıl yaklaşacağını dert eden varlıktır. İnsanın yanında ona yakın bir yerde bulunan, insanın dertlerine ortak olup kendisine yabancı kalmayan Helen ve Roma putperestliğinin yerine, insanın bulunduğu dünyayı aşan, insan için uzakta kalan başka bir kutba konumlandırılan aşkın metafizik dönemi, toplumu alçakgönüllü olmaya itmek için gereklidir.

³ Farklı eserlerini yayıma hazırlayan Kaan.H.Ökten (2011a) Aristoteles'i, nedenler öğretilerinden dolayı felsefesinin yersiz eleştirilere maruz kaldığını yazar ve onu şu biçimde savunur: "Aristoteles'in dört neden öğretisi var olana ilişkin son derece ayrıntılı ve derin çözümlenmelere izin verecek bir özellik gösterir. Örneğin, bir devletle vatandaşlar madde, devletin organizasyonu form, ereksel neden onu oluşturan bireylerin iyi yaşamasını ve etkin neden de ereksel nedenin insanlar tarafından kabul edilmesi.

Aristoteles'e göre, doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz. Fakat onun bu anlayışı günümüze kadar sürüp gelen Aristoteles karşıtı eleştirilerin de başında yer almıştır; her ne kadar Aristoteles'in teleolojik nitelikli fiziği evrenin kendisinde her şeyi belirleyen bir planın varlığını gerektirmese de. Ayrıca; o her varlığın kendi dışında var olan bir ereğe hizmet ettiği anlayışını da içermez. Aristoteles'e göre, doğa değişimin ve durgunluğun içkin nedenidir. Nasıl ki değişimin ilkesi varlığın kendisine aşkın değilse yine her varlığın ereği de kendine aşkın değildir. Burada ancak olsa olsa içkin bir ereksellikten söz edilebilir" (s. 67).

Ürettiği düşünce açısından sadece Orta Çağın değil, sonraki dönemlerde de etkili olan Eflâtun ile Aristoteles öğretilerinin özellikli yorumunun yanı sıra onlardan çok farklı olan adcılık görüşlerini de içeren Tümmeler tartışması adı altında belli olan gerçek metafizik yani Eflâtuncu ve Aristotelesçi bir yaklaşımla tümmelerin gerçek olduğu anlayışı Orta Çağın söz konusu tablosunu oluşturmaktaki temel etkenlerdendir. Augustinus (öl. 430), Anselmus (öl. 1109) Eflâtuncu görüşü temsil ederek tümmelerin nesnelere önce var olan gerçeklik olarak, Albertus Magnus (öl. 1280), Aquinalı Thomas⁴ (öl.1274) vd. düşünürler tümmeleri nesnelere bir arada ve içinde var olan gerçeklik olarak kabul ederler.

Hıristiyanlığın aşkın metafiziği, gerçek varlık olan bireyden farklı bir mekâna taşındı. Hıristiyanlığın temellendiği tarihi kültürel koşullar ortamında gelişen insanın günahkar doğaya sahip olduğu anlayışı Orta Çağın metafizik varlık birimlerinden biri olarak insanın özel bir konuma yerleşmesine neden olur. Ontolojik birim kavramı altında Varlık'ın metafizik ölçütleri açısından incelenen Orta Çağın evren tablosunu oluşturan birimler kastedilir. Bunlar Antik dönemde metafiziğe içkin olan bireyin Patristik dönemde ayrışması sonucunda ortaya çıkan aşkın metafizik unsur ile karşı karşıya kalan varlıktaki gerçek bireydir. Bu tabloda varlık birimlerinin yerleştirilmesi, değişime uğrayan Eflâtuncu idealar öğretisinin Aristoteles felsefesindeki cisimlerin *yer kaplaması* (Aristoteles, 2011, 202b, 205 a, 205 b, 206 a) öğretisiyle ve ereksel neden öğretisinin (Aristoteles, 2016, 221-234) birleşmesi neticesinde gerçekleşir. Eflâtun ve Aristoteles'in felsefelerinin Orta Çağda uzlaşması (Gilson, 2005) sonucu ortaya çıkan tabloda, her varlık biriminin *kendi yerine* sahip olması için zorunlu bir faaliyette bulunması söz konusudur.

Orta Çağın varlık anlayışı, Aristoteles'in madde yer kaplar ve hareketin dört nedeninden birini oluşturan ereksel neden öğretisine göre, her şeyin mutlak yere sahip olduğu tabloyu oluşturur. Aşkınlığını kurumak üzere tekilleşen Eflâtun ideaları, Patristik dönemin varlık tablosunda, en aşağıda yer alan insanın hiçbir zaman ulaşamayacağı Göklerdeki yerini korur. Bu aşkın metafizik unsur ile aşağıda yer alan tekil olan insan arasındaki uzak mesafe, kendini tümel ve en yüksekte bulunan metafizik Yücenin yerdeki temsilcisi olarak ilan eden Kilise tarafından korunmakta ve idare edilmektedir. Mutlak metafizik ile insan arasındaki uzaklık, farklı dünyalar arasındaki uçurum gibidir. Augustinus'un *Kutsal Devletinde* Tanrı devletine yüklediği vazifeyi Kilise kendine miras aldığından Kilisenin kendine tahsis ettiği konum, mutlak tümel olmak zorundadır. Kilisenin bu tablodaki yeri, Tanrının yine yer yüzüne dönüp beşeri doğru hayat yaşayan Hıristiyanlara Kutsal Devlet oluşturmasına dek toplumun üzerinde Tanrı gözü olması itibarıyla yukarıda bir yerlerdedir (Arslan, 2019, 417-424). Kilisenin, nominalizmin ilan ettiği tekilerin gerçekliğine karşı mücadele etmesinin nedeni de Varlık tablosunda konumlandırılan seviyesinin toplumsal zihinlerde değişime uğratmamak amacı güder. Kilisenin varlık tablosundaki yerinin mutlak yukarıda, metafizik aşkınlık olan Tanrının yanında olmasıyla beraber yer devletinde olması, tümmeler öğretisinde nominalizmin ortaya çıkıp iyice işlenmesine kadar pek sarsıntıya uğramaz.

Böylece en üstte aşkın Tanrıya ve Kiliseye zıt olarak aşağıda bireyin bulunduğu Orta Çağın varlık tablosu, Orta Çağın Eflâtunculuğu ve Aristotelesçiliğinin ürünüdür. Bu tablo, Eflâtuncu aşkın metafizik unsur ve Aristoteles felsefesindeki madde yer kaplar ve ereksel neden anlayışına göre çizilen mutlak üst, mutlak aşağı, mutlak sağ, mutlak sol olan hiyerarşik (*anizotropik*) varlık tablosudur. Bu tablodaki bölümler gelişigüzel olan parçalar değildir. Her şey kendi mutlak yerini bilir, buna göre hareket eder. Patristik dönemde belirlenen aşkın metafizik varlık anlayışı, Skolastik dönem düşünürleri tarafından uslanmaya, kavramsallaştırılmaya devam eder. Felsefenin doğasına uygun olarak *doğrunun* peşinde temellenen Tümmeler Tartışmasındaki gerçekçi anlayışlara göre, tümmeler gerçektir, idea ve kavramlar bize varlığı, varlıktaki nesnelere *genel özlerini* kavratırlar. Metafizik varlık tablosunda karşılaşılabileceğimiz birtakım sırları, aklın *alçakgönüllü* bir inanma ile kabulü gereken noktada Orta Çağın düşünürlerin hepsi hemfikirdirler.

⁴ Çiçekdağı (2018), J.E. Brower'in "Tomas'ın kimi yazılarında tümmeleri ve tümmelerin ortak özlerini reddettiği" kanısında olduğuna dikkat ettiğini dile getirir (s. 232).

Eksiksiz felsefi hakikatin Eflâtun ile “tüm gerçekliğin ancak tikel şeylerle başlanabileceği”ni (Adorno, 2017: 58) öğreten Aristoteles’in uzlaşmasında bulunduğuna inanan (Gilson, 2007: 499) Thomas'a göre, bütün varolanlar belli *birşey*dirler, bir *nedirler* ve bu *birşey* vardır. Başka bir deyişle: Her nesnede, *özü* -varoluşunu tam da bu varoluş yapan görünmez niteliği- ile duyumlarla algılanan gerçek *varoluşu* ayırt edilebilir. Ancak, Tanrı ile sonlu varlıklar, Yaradan ile yaratılanlar (yaratıklar) arasında bu bakımdan ayırım vardır. Tanrıda, yaratılanlardan farklı olarak, öz ile varoluş birbirinden ayrılmaz, bir arada bulunurlar. Gizemli olana Aquinalı Thomas da alçakgönüllükle inanmayı teklif eder (Russ, 1997: 9). “Aziz Thomas’ın Tanrısı, Aristoteles âlemini yöneten saf düşünce Edimi değil de şu an varolan bireylerinden oluşun saf varolma edimidir. Güç ve edim, töz, melekeler ve çeşitli işlemlerin karmaşık yapısından oluşun bu bireylerden her biri birliğini bu varoluş ediminden alır” (Gilson, 2007: 526). Böylece, Orta Çağın Yüksek Skolastik döneminde metafizik ve ontoloji tablosunda öz ile varoluş arasında -20. yüzyıllarda hangisinin *önce* var olup hangisinin *sonra* var olduğu üzerine tartışmalarda güçlenerek devam edecek- *ayrımın* olduğu tespit edilir. Sonraki Geç Skolastik dönem, nominalizm ruhunda aşkın metafizik unsur üzerine sorgulama, araştırmaların gereksiz olduğu üzerinde odaklanmaya başlar. Bu tarz düşünceler ise Orta Çağ sınırlarının ötesine götüren değişimlerle devam edecektir.

SONUÇ

Orta Çağın aşkın metafizik temeli, Helen ortamında belirlenmeye başlamak üzere, insanı temel olarak tüm varlıkları Orta Çağın Platoncu ve Aristotelesçi öğretilerin bir sentezi sonucu bölüp parselledi. Orta Çağın varlık tablosu, mutlak olmak üzere üst, alt, sağ, sol, mutlak merkez ve mutlak çevresi vd. hiyerarşik ölçekte oluşun mekân, yerlerin belirlendiği gerçeklik anlayışından ibaretti. Bu makalede Orta Çağın metafiziği için kullandığımız *aşkın metafizik* kavramı, ayrıca “kötü” olan *yaratıkların* ahlakını düzeltmeleri için insandan Sözleşme karşılığında uzaklaştırılan aşkın metafizikti. İnsanın *doğası gereği* “kötü”lüğünün yanı sıra Müjde Sözleşmeye göre, Tanrının her daim yarattığının yanında, içinde, kalbinde olduğu da bir gerçektir. Ya tikellerden önce ya da tikellerin içinde onlarla beraber ya da ikisinin beraberinde, fakat tümellerin gerçek olduğu Platoncu ve Aristotelesçi görüşler de “kötü” olan bireyin düzelmesini sağlamak amacıyla uygun olarak gelişen ontoloji anlayışının temelleriydi. Tümellerin gerçekliğinin karşıtı olarak varlıkta sadece tikellerin var olup gerçek olduğu *adculuk* görüşlerine göre insanın Orta Çağın varlık tablosundaki yeri temelsizleşmekteydi. Nominalizm temsilcilerinin öne sürdüğu gibi, tümellerin gerçekliği olmayıp yalnızca tikellerin gerçek olduğunu anlatan görüşler, Orta Çağın varlık tablosu için istisna oluşturmaktaydı. Bu istisnai görüşlerden Yeniçağda, hareketin Aristoteles’te olduğu gibi ereksel olmayıp nedensel olduğu, nesnelere deviniminin de nihai yerlerine ulaşmak için zorunlu mücadele olmayıp belli bir etkileşimden dolayı ortaya çıktığı vd. sonucunda varlık tablosunda değişimler gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. (2017). *Metafizik. Kavram ve Sorunlar*. çev. İsmail Serin. İstanbul: İthaki, 1.Baskı.
- Aylar, Selçük (2017). “Editörün Sonsözü”. Adorno, Theodor W. *Metafizik. Kavram ve Sorunlar*. çev. İsmail Serin. 243-252. İstanbul: İthaki, 1.Baskı.
- Aristoteles (2017). *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Divan Kitap, 1. Basım.
- Aristoteles (2011). Fizik. III. Kitap. çev. Y.G.Sev, *Aristoteles*. ed. H.Ökten Kaan. (s. 211-235). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles (2011a). *Fizik. Metafizik. Nikomakhos’a Etik. Politika. Poietika*. yay. haz. H.Ökten Kaan. İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles (2016). *Problemata Physica*. çev. Oğuz Özügül. İstanbul: İslık Yayınları.
- Aristoteles (2017). *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Divan Kitap.
- Arslan, Ahmet (2017). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 5.Baskı.

- Arslan, Ahmet (2019). *İlkçağ Felsefe Tarihi. Helenistik Dönem Felsefesi: Epikurosçuluk, Stoacılar, Septikler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. Baskı.
- Aurelius, Marcus (2015). *Düşünceler*. çev. Şadan Karadeniz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı.
- Aurelius, Marcus (2016). *Hayat Kısa, Mutlu Olmayı İhmal Etme*. çev. Cengiz Çevik. İstanbul: Aylak Adam Yayınları.
- Baskakov N. A. "Dusha v drevnikh verovaniyakh tyurkov Altaya. (Terminy, ikh znacheniya i etimologiya)". *Sovetskaya etnografiya*. 5 (1973), 108-113.
- Copleston, Frederik Çarlz (t.y.). *İstoriya Srednevekovoy Filosofii*. Royallib.com e-kütüphanesi. Erişim 27 Şubat 2016. https://royallib.com/book/koplston_frederik/istoriya_srednevekovoy_filosofii.html
- Cevizci, Ahmet (2001). *Orta Çağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi, 2. Basım.
- Çiçekdağı, Caner (2018). Tümel-Tikel-Evrensel, *METAFİZİK. Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi*. ed. A. Kadir Çüçen. (s. 221-237). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Çetinkaya, Bayram Ali (2016). *Felsefe Tarihi. Orta Çağ ve Yeniçağ*. İstanbul: Rağbet.
- Dugin, Aleksandr (t.y.) *Leksiya Filosofiya Novogo Vremeni*. Erişim 17 Haziran 2016. https://www.youtube.com/watch?v=KFv1Rki_Xio
- Dürüşken, Çiğdem (2014). Ateşten Fragmanlar ve Herakleitos'un Dile Gelişi. Önsöz. Herakleitos. *Fragmanlar*, (s. 7-12). İstanbul: Alfa Yayınlar.
- Eflâtun (2001). *Timaios*. çev. Erol Güney-Lütfi Ay, İstanbul: Cümhuriyet Yayınları.
- Eflâtun (2015). *Timaios*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 1. Basım.
- Eliade, Mircea (1999). *Karşılaştırmalı Dini Denemeler*. çev. Sh.A. Bognovoy vd. Moskova: Ladimir.
- Gilson, Étienne (2007). *Orta Çağda Felsefe: Patristik Başlanıçtan XIV.yüzyılın Sonlarına Kadar*. çev. Ayşe Meral. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım.
- Gilson, Étienne (2005). *Orta Çağ Felsefesinin Ruhu*. çev. Şamil Öçal. İstanbul: AçılımKitap.
- Guenon, Rene (2016). *İnsan ve Halleri. Vedanta'da Kamil İnsan*. çev. Atille Ataman. İstanbul: Nefes Yayınları.
- Herakleitos (2014). *Fragmanlar*. çev. Ç.Dürüşken. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Herakleitos (1999). *Fragmanlar*. çev. A.O.Makovelsky. Mn: Xarvest, 1. Basım "Ön-Sokratikler". [Erişim 15 Kasım 2014. http://geraklit.moy.su/publ/5-1-0-22](http://geraklit.moy.su/publ/5-1-0-22)
- Kenny, Anthony (2018). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi. Antik Felsefe*. Cilt 1. çev. Serdar Uslu. İstanbul: Küre Yayınları, 2. Baskı.
- Kidder, David S., Oppenheim Noah D. (2013). *Entelektüelin Kutsal Kitabı. Biyografiler*. çev. Egemen Yılmaz. İstanbul: Maya Kitap.
- Kranz, Walther (1994). *Antik Felsefe. Metinler ve Açıklamalar*. çev. Suad Y. Baydur. İstanbul: Sosyal Yayınlar. 2. Basım.
- Kılıç, Elife (2018). Mekanın Metafizik Açısından Açınlanması, *Metafizik. Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi*. ed. A. Kadir Çüçen. (s. 205-219). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Laertios, Diogenes (2015). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. çev. Candan Şentuna. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım.
- Metafizik. Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi*. ed. A. Kadir Çüçen. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018.

- Nietzsche, Friedrich (2005). *Putların Batışı. Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır.* çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: İthaki.
- Öçal, Şamil (2005). Mütercimim Önsözü, Gilson, Étienne. *Orta Çağ Felsefesinin Ruhu.* çev. Şamil Öçal. (s. 8-23). İstanbul: AçılımKitap.
- Ökten, Kaan H. (2011 a). Aristoteles: Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi. *Fizik. Metafizik. Nikomakhos'a Etik. Politika. Poietika.* yayıma haz. H.Ökten Kaan. (s. 34-96). İstanbul: Say Yayınları.
- Pavlus. *Pavlus'un Mektupları.* Erişim 11 Ocak 2020. <https://kutsalkitaplarvesahifeler.wordpress.com/incil/pavlusun-mektuplari/>
- Plotinos (2008). *Enneadlar.* çev. Haluk Özden. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Russ, Jacqueline (1997). *Felsefe Tarihi. Modern Dünyanın Yaratılması.* Cilt 2. çev. İsmail Yerguz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Störig, Hans Joachim (2013). *Vedaldardan Tractatus'a. Dünya Felsefesi Tarihi.* çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Kitap, 2.Basım.
- Taşkın, Ali (2018). *Orta Çağ felsefesi Tarihi.* Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Turgut, Servet (2019). *Batı Felsefesi Tarihi. Helenistik Felsefe.* 3. Cilt. Ankara: Seriyeye Yayınları, 1.Baskı.
- Zakirova I.G., Samitova S.G. Tatarların Sosyal Vicdanında ve geleneksel Kültüründe "Kut/Kot" Olgusu. *Eho Vekov.* 2 (7 Kasım 2020), 164-170. Erişim 29 Ocak 2021. <https://echovek.ru/ru/article/i-g-zakirova-s-g-smitova-tatar-halkynyn-izhtimagyy-anynda-hm-tradicion-kulturasynda-kotkut>